

Spomladanske ekskurzije Ljubljanskega geografskega društva v letu 2009

Doberdobski Kras in Laško

14. marec 2009; strokovni vodja: dipl. uni. geog. Andrej Bandelj

Doberdobski Kras po površini meri 100 km². Je najbolj severozahodni del matičnega Krasa, od katerega ga loči Dol ali Brestoviška dolina. Presihajoči Doberdobsko in Prelosno jezero sta od morja oddaljeni le 2 km. Napajata se z vodami Soče in Vipave, ki poniknejo pod Doberdobski Kras. Jeseni v obdobju vodnega viška zavzemata površino 1 km², njuna gladina pa takrat sega 6 m nad morjem. Na vzpetini nad Doberdobskim jezerom se nahaja Sprejemni center Gradina z muzejem o naravnem rezervatu in Krasu na splošno. Sprejemni center in vivarij upravlja zadruga Dob, ki organizira tudi vodene ogledе za šole, sprehode za obiskovalce in poučna predavanja (<http://www.gradina.it/>).

V etničnem smislu je Doberdobski Kras avtohtono slovensko ozemlje. Izjema je vas Martinščina, kamor so se naselili priseljenci iz Vicenze. Tako je to edino naselje v občini Doberdob, ki ni dvojezično. Verjetno od tu izhaja na Primorskem precej pogost priimek Vižintin.

Za razliko od Avstrijcev, ki so svoje žrtve v časi Soške fronte pokopavali na večje število manjših vojaških pokopališč, so Italijani po vojni uredili 3 velika grobišča. Poleg kostnic v Kobaridu in Oslavju, je največje pokopališče v Sredipolju (Redipuglia), kjer so ostanki 100.187 padlih vojakov. Vrh sv. Mihaela s štirimi kotami in 275 m višine je najvišji vrh Doberdobskega Krasa. V vojaški literaturi je bolj znan pod imenom Debela griža. Zaradi strateške lege nad Goriškimi vrati je bil ključen za obrambo Gorice. Zaradi ogromnega

števila žrtev na majhni površini je Italija Vrh sv. Mihaela skupaj s Sredipoljem in Sabotinom razglasila za sveto območje.

Pokrajino Laško omejuje reka Soča, Tržaški (Tržiški) zaliv in Doberdobski Kras. Italijansko ime pokrajine je Tržiško (Monfalconese), oboji pa ji pravijo tudi Bizakerija po Bizakih – beguncih, ki so z Balkana bežali pred Turki. Slovenci tu niso avtohtoni naseljenci, temveč so rezultat priselitve zaradi ekonomske migracije s Krasa. Med in po prvi svetovni vojni so se Slovenci na Laškem naseljevali tudi zato, ker je bila vsa pokrajina s celotnimi naselji vred razdejana od vojne vihre. Osrednji urbani center Laškega je Tržič, ki se je razvil pod vzpetino z beneško utrdbo. Včasih je bil podrejen Štivanu, odkar pa je bila zgrajena železnica ter med Zagrajem in Tržičem soški prekop in na njem 6 hidroelektrarn, ki so zagotavljale električno energijo za številne bombažne predilnice in tkalnice in ostalo industrijo, pa je razvojno pobudo v 2. polovici 19. st. prevzel Tržič. Brata Cosulich z Lošinja sta leta 1907 ustanovila ladjedelnico. Danes podjetje Fincantieri gradi najbolj luksuzne turistične križarke na svetu, v 10 obratih v Italiji pa ima zaposlenih več tisoč ljudi. Tržič je vodilno pristanišče za les v Italiji, tamkajšnja termoelektrarna pa proizvede 2 % italijanske električne energije. Na stiku soškega kanala in kanala Valentinis je uradno najbolj severna točka Sredozemskega morja. Laško ima pomembno prometno funkcijo, saj je tu poleg železniškega dostopa do tržaškega koridorja tudi mednarodno letališče Ronke, ki je glavno deželno letališče. Tržič z okoliškimi naselji je s skoraj 50.000 prebivalci za Trstom, Vidmom, Pordenonom in pred Gorico s predmestji, četrto največje somestje v Furlaniji Julijski Krajini.

Razgledišče pod vrhom sv. Mihaela na Doberdobskem Krasu. Pogled proti zasneženemu Matajurju in Julijcem (foto: Primož Pipan).

Jugovzhodna Furlanija

4. april 2009; strokovni vodja: dipl. uni. geog. Andrej Bandelj

Območje izliva reke Soče, ki se po 140 kilometrih svojega toka izliva v Tržaški zaliv, ima obliko delte. Večina njenega porečja je v Italiji, saj se vanjo izliva reka Ter, v katero se prej izlijeta še Idrinja in Nadiža. Za zadnji del njenega toka, ki sliši na lokalni toponim "Zdoba" so značilne meliorirane površine, menjajoče se z mokrišči. Večje mokrišče, ki je bilo pred leti v kmetijske namene izsušeno in kasneje vrnjeno v naravno stanje, je bilo razglašeno za naravni rezervat "Izliv Soče". V njem so naselili konje iz južnofrancoske pokrajine Camarque in uredili številne učne poti za opazovanje ptic (<http://www.isoladellacona.it/>).

Na območju Fossalona, kjer si druga ob drugi sledijo številne bonifike, so se po 1945 naselili begunci iz Istre. Tamkajšnja značilna imena ulic so: Via Vertenegla (Brtonigla), Via Cittanova (Novigrad), Via Buie (Buje) itd.

Gradež je s številnimi namestitvenimi kapacitetami, marino in golf igriščem glavno turistično središče goriške pokrajine. Ime izvira iz latinskega izraza Gradus, kar naj bi označevalo zaporo (vrata) v nekdanje oglejsko pristanišče. Mesto leži na koncu zemeljske kose, ki gradeško laguno loči od tržaškega zaliva. Mesto so ustanovili so begunci iz Ogleja, ko so slednjega leta 458 razdejali Huni. Gradež je bil sedež patriarhata, ki je bil konkurenca Oglejskemu. S kulturno umetniškega vidika sta pomembni 2 cerkvi: Stolnica sv. Evfemije v ravenskem stilu in Santa Maria delle Grazie. Med Gradeško laguno in Oglejem poteka pokrajinska meja med Goriško in Videmsko pokrajino.

Oglej se je razvil v rimski dobi kot rečno pristanišče ob reki Natissi. Tu

Naravni rezervat Isola della Cona v delti reke Soče med Zdobo in kanalom Quarantia (foto: Primož Pipan).

so v varnem pristanu na morske ladje pretovarjali železo, ki je sem po kopnem prišlo s severa, v obratni smeri pa sredozemske pridelke. Oglej je bil izhodišče za rimsko prodiranje na Balkanski polotok in po pomenu četrto mesto v Italiji in deveto v celotnem rimskem imperiju. Po opustošenju s strani Hunov in ponovni obnovi v manjšem obsegu je Oglej postal pomemben zaradi sedeža Oglejskega patriarhata. Bazilika sv. Mohorja in Fortunata, po patriarhu Poponu imenovana tudi Poponova bazilika, je uvrščena na seznam svetovne dediščine UNESCO. Ponaša se z največjim mozaikom zahodnega sveta, ki po površini meri 700m². Oblika 73 m visokega cerkvenega zvonika je bila zgled za številne zvonike na območju Slovenije, ki jih generično poimenujemo kar zvonik oglejskega tipa.

Območje med Gradežem in Palmanovo je bilo mejno območje med Avstrijo in Beneško republiko in kasneje Italijo. Zaradi sistema številnih enklav je tod meja zapleteno vijugala. Številni toponimi kot je na primer Via Dogana Vecchia

(Ulica stare carine) še danes pripovedujejo zgodovino. Červinjan je bila zadnja in hkrati mejna železniška postaja v Avstriji na poti proti Benetkam. Še danes je pomembno železniško križišče z veliko ranžirno postajo za sestavljanje vlakovnih kompozicij.

Palmanova je sinonim za nakupovalni turizem. Od tisočih obiskovalcev nekdanjega Mercatone Zeta in aktualnega Outlet Village le peščica zaide v samo mesto. Leta 1593, v času Beneške republike, so kot protiutež Gradišču ob Soči, kjer je bila skoncentrirana avstrijska vojaščina na lokaciji starega naselja Palma, zgradili novo vojaško mestno utrdbo Palmanovo. Zvezdasti tloris mestnega obzidja z devetimi kraki in glavnim obrambnim jarkom, napolnjenim z vodo, je dopolnjeval sistem 18 zunanjih trdnjav, ki so mesto branile pred sovražnikom. V mesto skozi troje mestnih vrat vodijo tri ceste iz smeri Vidma, Čedadina in Ogleja. Mesto ima pravilni radialni tloris ulic, ki se širijo iz osrednjega šestkotnega glavnega trga, prostora za vojaške parade.

Gorica z okolico

23. maj 2009; strokovni vodja prof. Aldo Rupel, nekdanji sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta

Kot pričevanje devetmesečne beneške zasedbe mesta v letih 1508-1509, nad glavnim vhodom v Goriški grad kraljuje beneški lev, ki se je tamkaj znašel po prvi svetovni vojni. Prej je na tem mestu 400 let stal avstrijsko-habsburški dvoglavi orel, še prej pa je bil grad 300 let last nemškega plemstva. Razvoj Gorice je neločljivo povezan z njeno lego na območju strateško pomembnih Goriških vrat med Krasom in Brdi, ki predstavljajo najlažji prehod na poti iz Padske nižine proti vzhodni Evropi. Če je bila v času reformacije Gorica s svojimi številnimi samostani zadnji branik pred širjenjem protestantizma na katoliški "italijanski škorenj", je bila po letu 1947 ključna strateška točka za primer, da bi se 36 ur vožnje oddaljeni sovjetski tanki na Madžarskem odločili prek Jugoslavije prodreti v Italijo.

Severni kvart je območje z največjo gostoto slovenskih manjšinskih institucij v mestu. Glede na število prebivalcev je na ožjem Goriškem organiziranost Slovencev do 5 krat večja od organiziranosti Italijanov. Kulturni center Lojze Bratuž, ki je specializiran za prireditve klasične glasbe in Kulturni dom, ki je namenjen raznovrstnim prireditvam, sta zaradi množice dogodkov celo leto zasedena. Oba imata tudi športni dvorani, ki sta za slovensko manjšino vitalnega pomena, na voljo pa sta tudi bližnjim italijanskim šolam. Vrnitev leta 1926 odvzetega Trgovskega doma se še ni zgodila. Za razliko od nekdanje Tržaške kreditne banke so Slovenci v Gorici obdržali svoje finančne temelje. Slovenski kapital je skoncentriran v Zadružni banki Doberdob – Sovodnje in finančni družbi KB 1909,

ki izhaja iz tradicije nekdanje Kmečke banke. Na njenem nekdanjem sedežu na osrednjem Korzu je leta 2006 odprl vrata KB center, ki je kulturno in izobraževalno središče slovenskih ustanov. V večinski slovenski lasti je tudi podjetje Transmedia, ki v Hiši filma na Travniku upravlja tri kinematografske dvorane. Te so s sedežem Kinoateljaja locirane okrog Dvora Darka Bratine. Nedaleč stran se v stavbi katoliške knjigarne nahaja sedež založbe Goriška Mohorjeva družba, ki je eno nastarejših slovenskih podjetij v Gorici.

Občina Števerjan je slovenska občina, kjer je poglobljena gospodarska panoga vinogradništvo. Če so bili pridelovalci še do leta 1952 v kolonskem odnosu do gospodarja, danes številni vinogradniki dosegajo zavidljive rezultate na svetovni ravni. Vina geografskega porekla Collio, ki jih je moč kupiti tudi v najzahtevnejših vinskih trgovinah v New Yorku, o tem govorijo sama zase. Društvo Frančišek Borgia Sedej iz Števerjana vsako leto organizira festival narodno zabavne glasbe, Kulturno društvo Briški grič

pa osrednjo prvomajsko prireditev za celotno zamejsko Slovenijo.

Štandrež, ki je bil do leta 1927 samostojna občina, se je do danes popolnoma zlil z Gorico. Iz njega izhaja pisec Škofjeloškega pasijona pater Romuald (Lovrenc Marušič, 1676-1748). Prevajalec, pesnik in pisatelj Andrej Budal iz Štandreža je bil član jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu, ki je Gorico prisodila Italiji.

Številni slovenski zamejci so si dolga leta prizadevali za brisanje in odprtje meje med državama. Danes so na podlagi dosedanjih življenjskih izkušenj složni v misli, da je prav, da na meji ni več mejnih pregledov. Prav pa je tudi, da meja še vedno je, saj se dolgoročno italijanska zunanja politika še vedno ni odrekla Rapallu.

Vabljeni, da se nam na prihodnjih ekskurzijah pridružite tudi Vi. Fotografije z ekskurzij si lahko ogledate na www.zrc-sazu.si/lgd.

Primož Pipan

Aldo Rupel med razlago na Trgu severne postaje oz. Piazzale della Transalpina. Morda bo kdaj zažvelo tudi skupno ime Trg Evrope/Piazza della Europa (foto: Primož Pipan).